

Шехацова С.О.

Дослідження стану сформованості суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки

Шехацова Світлана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент,
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, Україна

Анотація. В статті було здійснено дослідження стану сформованості суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки. Було виокремлено такі критерії, як потребнісно-мотиваційний критерій особистісної сфери студента; критерій когнітивності, який характеризує прагнення студента до самоосвіти; прогностично-діяльнісний критерій, який дозволяє визначити суб'єктність студента до самовиховання та саморозвитку, а також рефлексивно-регулятивний критерій, який свідчить про набуття студентами суб'єктності до саморефлексії.

Ключові слова: суб'єктність студентів, критерії, професійна підготовка, професійно-педагогічна діяльність

Професійна підготовка студентів педагогічних спеціальностей передбачає не стільки становлення фахівця з певного предмету, скільки формування активного суб'єкта власної педагогічної діяльності. Таке ключове завдання стоїть, на сьогодні, перед системою вищої освіти в Україні. В контексті нашого дослідження нас цікавить стадія професійного становлення студентів до педагогічної діяльності з початку вступу майбутніх фахівців до вищого навчального закладу та роль суб'єктності в цьому процесі.

Теоретико-методологічні питання формування суб'єктності студентів представлено у дослідженнях К. Абульханова-Славської, М. Волкової, М. Боритка, А. Деркача, О. Жорнової, О. Мешка, С. Мампорії, Т. Ольхової, С. Пакуліної, Т. Решетової, В. Садової, Г. Щукиної та ін.

Дослідженню проблеми професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей були присвячені наукові праці відомих науковців таких, як О. Абдуліної, В. Андрущенко, С. Вітвицької, О. Горбунової, Л. Дибкової, О. Дубасенюк, М. Євтуха, В. Жигір, Е. Зеєра, Л. Кузьміної, В. Лугового, Е. Лузік, А. Осницького, В. Сластьоніна та ін.

Мета статті полягає у здійсненні дослідження стану сформованості суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки.

Для детального аналізу об'єкту нашого наукового дослідження потрібна обґрунтована система критеріїв. У педагогічній теорії і практиці розробка критеріїв, які б дозволили оцінити процес і результати діяльності освітніх установ, стало об'єктом пильної уваги науковців протягом останніх десятиріч. Було запропоновано численні рекомендації щодо методики оцінювання педагогічних явищ та визначення критеріїв. Очевидно, критерії повинні забезпечувати комплекс завдань пов'язаних з аналізом та оцінкою педагогічних явищ в межах науково-дослідної роботи.

В структурі суб'єктності щодо професійної діяльності Т. Гущина виокремлює два головних аспекти: змістовний та динамічний, оскільки вони розглядають процес професійної суб'єктності як двобічний процес. З одного боку, входження студента в професійне середовище передбачає засвоєння професійного досвіду, оволодіння стандартами і цінностями професійного співтовариства, а з іншого – передбачає процес активної реалізації себе, неперервного професійного саморозвитку. Якщо змістовний аспект суб'єктності вміщує особливості професійно-педагогічної діяльності, то

динамічний аспект суб'єктності проявляється в організації внутрішньої активності суб'єктів [1, с. 29].

З позицій суб'єктно-розвиваючої соціалізації студента дослідник Л. Пак пропонує досліджувати цей процес у трьох напрямках: соціальному, культурному та індивідуальному:

- соціально-змістовний зумовлює варіативний характер освітнього процесу і актуалізує відповідальність системи освіти за наслідки, накопичення і залучення студентів до знань і досвіду людства, а також передбачає становлення особистості майбутнього педагога, який здатний повноцінно соціалізуватися в суспільстві, що постійно оновлюється;
- культурно-інтераціональний напрямок передбачає завоювання студентами найбільш суттєвих елементів культурної спадщини людської цивілізації, історично склавшихся соціально-ролевих взаємозв'язків і відносин соціуму, що володіє певною специфікою в світі постійно оновлених комунікацій, зв'язків взаємовідносин в соціальній структурі суспільства;
- індивідуально-діяльнісний напрямок забезпечує новоутворення і створення студентом самого себе діяльнісного, який може самостійно відтворювати в оптимальному співвідношенні індивідуальні і загально соціальні цінності як основу здійснення життя особистості в системі громадських відносин, що необхідні для досягнення творчої індивідуальності і особистісної автономії [2, с. 59].

Натомість, О. Полухина вважає, що критерії повинні фіксувати й аналізувати суб'єктність студента, при цьому вони повинні виступати як основні компоненти її структури, розвиток яких є показником розвитку як окремих компонентів, так й процесу освіти в цілому. Науковець пропонує такі критерії:

- а) прагнення до особистісної й професійної самоактуалізації і самореалізації;
- б) активність, ініціативність, самостійність, відповідальність, гармонійність;
- в) вміння раціонально організувати і контролювати власну життєдіяльність;
- г) відношення до самого себе та до інших як до суб'єктів власної життєдіяльності [3, с. 254].

В контексті професійної підготовки учителів головним критерієм є ступінь творчої готовності студентів педагогічних спеціальностей до вирішення педагогічних завдань в професійній діяльності. Ознаками реалізації цього критерію у вищому педагогічному навчальному закладі є такі: 1) система ціннісних відносин до дітей, до їх творчих можливостей, які потрібно розви-

вати засобами навчальних дисциплін; 2) достатній рівень розвитку у студентів здібностей до майбутньої діяльності (професійно-педагогічної, духовної, саморозвиваючої, самоорганізуючої, самоконтролюючої); 3) достатній рівень розвитку професійної компетентності; 4) достатньо високий рівень професійно-педагогічних вмінь в сфері конструювання авторської системи діяльності та її реалізації в спільній діяльності із учнями; 5) уміння проектувати педагогічну діяльність [4, с. 39].

Аналіз існуючих критеріїв щодо визначення рівня суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки дає підстави для висновку, що жодна з них не може бути використана для оцінювання рівня сформованості суб'єктності студентів в нашому дослідженні, оскільки суб'єктність – це інтегрована особистісна якість студента. Очевидно, критерії мають, з одного боку, відображати інтегровану особистісну якість студента, а, з іншого, – визначити рівень розвитку суб'єктності студента. Нами було враховано це, при розробці власної системи оцінювання рівня сформованості суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки.

В ході розробки нами було виокремлено такі характеристики суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки, які підлягають спостереженню, виміру та аналізу отриманих результатів. Ми розглядаємо критерій як основу для визначення змін у рівні сформованості суб'єктності студентів. Вважаємо, що суб'єктність студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки можна оцінити на підставі чотирьох критеріїв, які співвідносяться із двома взаємопов'язаними аспектами, поперше, із структурними особистісними якостями студентів і в сукупності характеризують зміст і структуру основного поняття нашого дослідження, і, по-друге, – як характеристика педагогічної діяльності студента в певній навчальній ситуації.

Кожний критерій охарактеризовано за допомогою сукупності показників, які є свідченням чи ознакою чого-небудь. Отже, показник – це характеристика певного аспекту критерію. Слід відзначити, що, на наш погляд, оцінювання рівня суб'єктності студентів має віддзеркалювати виявлення ступеня сформованості „самостей”, тобто самостійного отримання знань і вмінь щодо професійно-педагогічної діяльності. Саме тому логічним буде застосування таких показників, що відображають наявність знань і вмінь, що були самостійно набуті студентом як суб'єктом власної професійно-педагогічної діяльності. Ознаками того, що студенти мають сформовану суб'єктність до професійно-педагогічної діяльності є активне самостійне виявлення суб'єктності в діяльності конкретних професійно-педагогічних вмінь. В контексті запропонованого підходу до визначення критеріїв і показників суб'єктності студентів, кожний із критеріїв можна представити як сукупність показників. Очевидно, якщо критерій співвідноситься із структурними компонентами суб'єктності студента як особистісної якості, то показники мають співвідноситися з вміннями, що були самостійно набуті студентами щодо професійно-педагогічної діяльності.

Виходячи зі сказаного, нами було визначено, що *перший критерій* стосується потребнісно-мотиваційної

сфери особистості студента, який характеризує рівень соціально-професійної активності та ініціативності майбутнього педагога, потреби щодо суб'єктності до професійно-педагогічної діяльності та саморозвитку. *Другий критерій* – це критерій суб'єктності до професійно-педагогічної когнітивності, який характеризує самопізнання та самоосвіту студента, знання загальнопедагогічних основ професійно-педагогічної підготовки студентів університету. *Третій критерій* дозволяє визначити суб'єктність студента до самовиховання та саморозвитку в університеті. *Четвертий критерій* свідчить про набуття студентом суб'єктності до саморефлексій, тобто до здатності здійснювати адекватну самооцінку та саморегуляцію педагогічної діяльності.

В контексті нашого дослідження принциповим є те, що необхідно не лише зафіксувати певний рівень суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки, а й чітко визначити, які педагогічні технології та педагогічні умови слід використовувати задля підвищення рівня суб'єктності студентів.

З цією метою в ході нашого дослідження було проведено констатований етап експерименту, у якому було використано різноманітні методи опитування та кількісні методи обробки даних. Для отримання певних висновків принциповим є те, необхідно не тільки зафіксувати певний рівень суб'єктності студента, а й чітко визначити, в якому напрямку слід далі працювати індивідуально з кожним студентом або з усіма студентами, щоб цей рівень підвищити.

Як свідчать дані експерименту, найбільше студенти усвідомили власні потреби щодо майбутньої фахової підготовки, тобто на цьому етапі більшість студентів вже чітко визначили власні мотиви і потреби педагогічної освіти (33%). Досліджувані вважають розвиненими вміння визначити мотиви педагогічної діяльності (64%), прагнення до саморозвитку, а також вміння визначити пріоритетні напрямки майбутньої професійно-педагогічної діяльності (41%). На нашу думку, такі результати можна пояснити тим, що саме ці мотиви та вміння формуються у студентів ще до вступу на педагогічні спеціальності, а саме в процесі визначення майбутньої професії. Крім того, показник загальнопедагогічної ерудиції (35%) також на високому рівні порівняно з іншими показниками. Очевидно, респонденти вважають, що вони володіють загальнопедагогічною ерудицією, а також вміннями адекватно порівнювати результат власної суб'єктності в процесі самопізнання із ідеалом (48%). Саме ці показники є провідними в опануванні майбутньою педагогічною діяльністю. Найменш розвиненими відповідно до цього критерію виявилось здійснення професійно-педагогічної самореалізації студентів, оскільки вони тільки-но почали втілювати власні мрії бути вчителем (12%). Ми пояснюємо це тим, що студенти знаходяться на тій стадії, коли вони відчують потребу у самореалізації та прагнуть самореалізуватися в майбутній педагогічній діяльності (72%). Зауважимо, що студенти не усвідомлюють значення власного самопізнання і самозростання образу „Я-професіонал” (53%), оскільки мають занижені показники самооцінки.

Значно нижчі показники характеризують інші критерії сформованості суб'єктності студентів педагогіч-

них спеціальностей в процесі фахової підготовки на констатувальному етапі експерименту. Найменш затребуваним виявилися вміння цілепокладання та уміння проектувати модель власної діяльності на основі життєвого досвіду. У середньому лише 10% респондентів констатували достатній рівень розвитку, близько половини 56% студентів прагне їх набути, а більше, ніж третина 34%, не бачить в цьому ніякої рації. Отже, тільки деякі студенти володіють вміннями самостійно створювати умови для набуття власної суб'єктності (6%) та володіють самоусвідомленням власної суб'єктної позиції щодо самопізнання та самозростання (9%). Це можна пояснити несформованістю суб'єктності у студентів університету. Натомість, найвищі показники за всіма критеріями ми спостерігаємо: потребнісно-мотиваційний критерій (41%); критерій когнитивності до професійно-педагогічної діяльності (46%); прогностично-діяльнісний критерій (56%); рефлексивно-регулятивний критерій (44%) на рівні, коли студенти відчують потребу та прагнуть володіти суб'єктністю. Пояснити це можна тим, що студентський період – це період, коли студенти набувають знання та відбувається формування тих чи інших особистісних якостей.

Аналіз показників третього критерію вказує на те, що студенти не усвідомили значущість таких вмінь, як уміння цілепокладання в оволодінні професійно-педагогічної діяльності (46%), вміння організувати систематичну й цілеспрямовану діяльність, орієнтовану на формування позитивних професійно-значущих якостей (35%) та вміння самостійно забезпечувати умови для набуття власної суб'єктності (43%). Достатню розвиненість цих умінь зазначили лише близько (10%) респондентів.

Найбільш розвиненими вміннями третього і четвертого критерію виявилось вміння адекватно порівнювати результат власної суб'єктності в процесі самопізнання із ідеалом (48%). Респонденти в інтерв'ю пояснили це тим, що кожен студент в процесі самостановлення має власний ідеал вчителя-професіоналу, який формується в процесі набуття студентами власного педагогічного досвіду. Цей досвід, з одного боку набувається в процесі навчання в школі, а з іншого, – в процесі проходження педагогічної практики, що й забезпечує умови для особистісного саморозвитку.

Відповідно до четвертого критерію третина студентів не опанувала вмінь створювати індивідуальну стратегію та суб'єктний простір (33%), а також самостійно вносити корективи в стратегію особистісних досягнень в професійно-педагогічній кар'єрі (39%) і не вважає за потрібне це робити. Згідно четвертого критерію виключенням є лише здатність респондентів бачити кінцеву мету та самостійно знаходити раціональні шляхи задля її досягнення, тільки шоста частина вважає цей показник непотрібним, більшість 65% респондентів прагне набути і лише 20% вважає достатньо розвиненим.

Однак, ми звернули увагу на те, що визначенню мотивів та смислів власної педагогічної освіти приділя-

ють студенти увагу у будь-якому контексті. Так, вже зазначалося, що студенти досить високо оцінили вміння здійснювати професійно-педагогічну самореалізацію, оскільки високим виявився показник прагнення навчатися (46%), зокрема за всіма критеріями студенти відчують незадоволеність рівнем власної суб'єктності. На нашу думку, це створює передумови для того, щоб суб'єктний простір студентів набув системного характеру.

Аналіз отриманих даних не лише констатує загальний рівень сформованості суб'єктності студентів, а й допомагає визначити подальші напрямки дослідної роботи, визначити сучасні педагогічні технології, які сприятимуть формуванню суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки.

Таким чином, проведена педагогічна діагностика реальної практики фахової підготовки студентів педагогічних спеціальностей дозволяє зробити висновки узагальнюючого характеру.

По-перше, було визначено нейтральне та невизначене ставлення більшості студентів до майбутньої самоосвітньої діяльності; до здатності створити індивідуальну стратегію професійного розвитку, тобто створення певного суб'єктного простору, а також самостійне внесення коректив в стратегію особистісних досягнень в професійно-педагогічній кар'єрі відбиває сучасний стан фахової підготовки студентів педагогічних спеціальностей.

По-друге, було визначено, що рівень і стан сформованості суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки в сучасному освітньому просторі явно недостатній для здійснення систематичної й цілеспрямованої педагогічної діяльності, для формування власних позитивних професійно значущих якостей та для самостійного створення умов для набуття власної суб'єктності.

По-третє, було проаналізовано недоліки й проблеми щодо формування суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки, які пов'язані, з одного боку, з недостатнім когнітивним рівнем студентів, а також з невідповідністю вимогам педагогічної підготовки в університеті, а з іншого – з реальною потребою в підготовці педагогів з високим рівнем суб'єктності і професійно готових до формування суб'єктності у школярів. Цей факт повинен бути враховано при розробці сучасних технологій.

По-четверте, аналіз суб'єктності студентів передбачає використання спеціальних новітніх педагогічних й інформаційних технологій, які повинні бути націлені на формування творчої, ініціативної, самодостатньої особистості, здатної до самопізнання, саморефлексії та саморегуляції в освітньому просторі.

Перспективи подальших пошуків у вирішенні зазначеної проблеми ми вбачаємо у дослідженні сучасних педагогічних технологій, що сприятимуть формуванню суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гущина Т.И. Становление профессиональной субъектности будущих юристов на этапе ранней профессионализации / Т.И. Гущина, И.Г. Андреева // Психология в вузе. – 2010. – № 1. – С. 27-40.
2. Пак Л.Г. Смысловые ориентиры субъектно-развивающей социализации студента вуза / Л.Г. Пак // Педагогический журнал Башкортостана. – 2010. – №5 (30). – С. 58-63.
3. Полухина О.П. Структурно-содержательная характеристика компонентов субъектной позиции личности студента на примере психолога / Ольга Петровна Полухина // Вестник Тамбовского университета. Гуманитарные науки. Педагогика и психология. – 2010. – Выпуск 5(85). – С. 250-254.
4. Шмелева Е.А. Акмеология в профессиональной подготовке учителя к педагогическим инновациям / Елена Александровна Шмелева // Высшее образование сегодня. – 2010. – № 6. – С. 37-39.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Guschina T.I. [The Development Professional Subjectivities of Future Lowers on the Early Stage of the Professionalization / T.I. Guschina, I.G. Andreeva // Psikhologia v vyze. . – 2010. – № 1. – С. 27-40.
2. Pak L.G. The Sense Orientations of the Subjectivity-developed Student's Socialization in High Education / L.G. Pak // Pedagogicheskiy zshurnal Bashkortostana. – 2010. – №5 (30). – С. 58-63.
3. Polukhina O.P. The Structural and Substation Characteristics of the Subjective Position Components of the Student's Personality on the Psychologist's Model / O.P. Polukhina // Vestnyk Tambovskogo universiteta. Gumanitarnye nauki. Pedagogika i psikhologia. – 2010. – 5(85). – С. 250-254.
4. Shmeleva E.A. The Akmeology in the Professional Teachers' Training to the Pedagogical Innovations / E.A. Shmeleva // Vyshee obrazovanie segodnya. – 2010. – № 6. – С. 37-39.

Shekhavtsova S.O. The research state of the students' subjectivities of the pedagogical specialties in their professional preparation

Abstract. The article reflects the state of the scientific research of the students' subjectivities of the pedagogical specialties in their professional preparation. The criteria of students' subjectivities have been determined. Each criterion is highlighted the idea of forming students' subjectivities to the professional and pedagogical performance. The scientific methods of analysis, description and comparison have been used in order to single out of the criteria of students' subjectivities development to the professional and pedagogical performance in the university.

Hence, the results obtained such criteria required as motivational criterion which focusing on the students' personality; cognitive criterion characterizing the students' readiness and their desire to self-education; the strategically performance criterion allows to determine the students' subjectivities to self-development and the last criterion of reflection focuses on the developing students' subjectivities to self-regulation and self-evaluation.

In conclusion the results were obtained, which pointed to the real level of students' subjectivities. From one hand, it helps to find out the further direction of the research and, from the other, it helps to determine the necessary up-to-date pedagogical technologies during in students' professional preparation.

Keywords: *students' subjectivities, criteria, students' professional preparation, professional and pedagogical performance*

Шехавцова С.А. Исследование уровня сформированности субъектности студентов педагогических специальностей в процессе профессиональной подготовки

Аннотация. В статье было осуществлено исследование уровня сформированности субъектности студентов педагогических специальностей в процессе профессиональной подготовки. Были также выделены такие критерии субъектности студентов, как потребностно-мотивационный критерий личностной сферы студента; критерий когнитивности, который характеризует стремление студента к самообразованию; прогностично-деятельностный критерий, который позволяет определить субъектность студента к самовоспитанию и саморазвитию, а также рефлексивно-регулятивный критерий, который свидетельствует о накоплении студентом субъектности к саморефлексии.

В завершении были получены данные, которые констатируют реальный уровень сформированности субъектности студентов, что способствует, с одной стороны, определить дальнейшее направление исследовательской работы, а с другой – определить необходимые современные педагогические технологии в процессе профессиональной подготовки студентов педагогических специальностей.

Ключевые слова: *субъектность студентов, критерии, профессиональная подготовка, профессионально-педагогическая деятельность*